

કાન્તિ ભટ્ટ

ફીવીલ: મુક્તેચ્છાના બંદા બનો...એટલે તમે જ મહાન

જીત લે જાયે કોઈ મુજકો નસીબોવાલા
જિંદગીને મુઝે એક દાવ પે લગા રખ્યા હૈ

- કાતિલ સિફાહી

થોડીવાર બધી જંજાળ બાજુએ મૂકીને હળવાફૂલ બની આપણે સાથે મળી આત્માના ખોરાકનું સહભાજન કરીએ- વિચારોની આત્મીય છેડછાડ કરીએ. અહીં કોઈ ઉપદેશ આપવાનો નથી પણ આ આત્મીય સહભાજનમાં પોઝિટીવ-હકારાત્મક વાત હશે. આપણા માંહેના દરેક ચિંતકને પૂંછડું લગાવાય છે. તમે કેવા છો? આશાવાદી? કે શોપનહાયર જેવા નિરાશાવાદી? આ યુગના મહાન વિજ્ઞાની-ચિંતક પીટર મેડાવારે એક અલગ શબ્દ આપ્યો છે-મીલીઓરિસ્ટ(Meliorist). હું પણ મીલીઓરિસ્ટ છું. એટલે કે હું માનું છું કે બહુ આશાવાદ ન રાખવો અને નિરાશાવાદ તો હરગિઝ નહીં. પરંતુ આપણી વાતચીતમાં, લખાણમાં અને જીવનના અભિગમમાં એક વાત પર અડગ રહેવું કે આ દુનિયામાં શું ખોટું થઈ રહ્યું છે અને શું કામ ખોટું થઈ રહ્યું છે તે જાણી લઈને તેને સમેસૂતર કરવાનો આધ્યાત્મિક ઈલાજ કરવો.

બ્રિટિશ વડાપ્રધાન વિન્સ્ટન ચર્ચિલ પત્રકાર, રાજપુરુષ અને ફિલસૂફ પણ હતા. તેમણે કહેલું. We are all worms, but I do believe I am a glow-worms. આપણે બધા જ આ મહાન બ્રહ્માંડમાં માત્ર જંતુ છીએ. પરંતુ હું તો અંધકારમાં ઝબકતું જીવડું છું તેવું ચર્ચિલે સ્વીકાર્યું હતું. આપણે સૌ પોતપોતાની મેળે આધ્યાત્મિક બાબતમાં આધ્યાત્મિક ચોટલી બીજાના હાથમાં આપવાને બદલે આવા અનોખા જંતુ બનવું જોઈએ. આપણી સ્પિરિચ્યુઆલિટીની લગામ આપણા હાથમાં જ હોવી જોઈએ.

મારા જીવનમાં મેં ઘણી ભૂલો કરી છે. ‘હું તને ખૂબ પ્રેમ કરું છું.’ એવી વાતમાં આવી જઈને મેં મારા જીવનની હોડીનાં હલેસાં બીજાના હાથમાં આપીને પછી ભૂલ સમજાતાં મેં મારી કશ્તી સંભાળી લીધી છે. કિશોર વયે મંદિરોમાં રામધૂન, કૃષ્ણધૂન વગેરેમાં ખૂબ ખૂબ તાળી પાડીને ભગવાનનાં હમણાં દર્શન થશે તેવી અપેક્ષાવાળા ઘોંઘાટ અને ઉન્માદ કર્યા છે. બીજાઓને ખુશ કરવા અનેક ગોડિયાના ખેલ કર્યા છે, ચણાની લાલચે મારા અરબી ઘોડા જેવા દેહ, મનનું ચોકું બીજાના હાથમાં આપીને આખરે ચાબુકો ઉપર ચાબુકો ખાધા છે. બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીના ફિલસૂફ પંડિત ત્રિલોકચંદજી ઘણા શિષ્યો બનાવતા. અમારા ઝાંઝમેર ગામે આવ્યા. મને શિષ્ય બનવાનું ૧૬ વર્ષની વયે કહેલું. કોણ જાણે હું શિષ્ય બન્યો નથી. ગાંધીજીનો શિષ્ય બન્યો નથી. પછી જે કૃષ્ણમૂર્તિ કે રજનીશ કે મુક્તાનંદ સ્વામી કે બીજા ઘણા આધ્યાત્મિક ધુરંધરોના નિકટ સંપર્કમાં આવ્યો પણ કોણ જાણે મારી આધ્યાત્મિક ચોટલી મેં કોઈને સોંપી નથી. એ બધા માત્ર જંતુ છે. બહુ બહુ તો સુપર જંતુ છે. આપણે આપણા પોતાના જ સુપર-જંતુ બની શકીએ છીએ. શ્રી રવિશંકરનું મેડિટેશન, રજનીશનું સામૂહિક હીપ્નોટીઝમવાળું મેડિટેશન, મહર્ષિ મહેશ યોગીનું ટ્રાન્સનેન્ડન્ટલ મેડિટેશન એ બધાની ટોળાબંધ ધ્યાનાવસ્થા કે ગાડરઅવસ્થામાં આવ્યો નથી. સામૂહિક મિલિટરી-પરેડ થાય, સામૂહિક અખાડાની ક્વાયત થાય. સામૂહિક રીતે ત્રિશૂળવાળા ‘અભણ’ ડોક્ટરના ઉશ્કેરાટમાં આવી જવાય. પણ સામૂહિક ધ્યાન કેવી રીતે થાય? શું સામૂહિક મેડિટેશન એ સામૂહિક સંભોગની દરખાસ્ત જેવી લાગતી નથી? સંભોગ તો તમારી અને તમારા પ્રિય પાત્ર વચ્ચેની- માત્ર તમારા બે વચ્ચેની ક્રિયા છે. એ સામૂહિક કેમ થઈ શકે? મેડિટેશન એ તો તમારી અને તમારા ઈશ્વર વચ્ચેની અગર તો ઈશ્વરમાં ન માનતા હો તો તમારી જાત સાથે તમારે વાત કરવાની અવસ્થા છે. તે સામૂહિક થઈ શકે જ નહીં. એ નવો ટોળાવાદ છે. રાજકારણમાં ટોળું હોઈ શકે. આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ એ ટોળાની વાત નથી. અહીં હું માત્ર તમારી સાથે આ ક્ષણે માત્ર એક વાચક સાથે તન્મયતાથી વાત કરું છું.

ફ્લોરિડાની કૉલેજમાં મારી પુત્રી ભણતી હતી ત્યારે તેની પરીક્ષા વખતે તેને રસોઈ કરી આપવા અમેરિકા ગયેલો. તે વખતે તેની કૉલેજમાં પુસ્તક ભંડાર હતો. તેમાંથી ઈથન ડાયમન્ડનું પુસ્તક ખરીદ્યું. ‘એરિસ્ટોટલ વુડ હેવ લાઈકડ ઓપ્રાહ-લેસન્સ ફોર લીવીંગ એન્ડ અધર ફિલોસોફિક મ્યુર્ઝીંગ’. ત્યાં કૉલેજમાં પુસ્તકાલય તો હોય છે પણ પુસ્તક ભંડાર પણ હોય

છે. ભારતની કૉલેજોમાં જ્યારે આર્થિક રીતે પગભર હોય તેવા પુસ્તક ભંડારો ઊભા થશે ત્યારે ભારત મહાન બનશે. ત્યારે ભારત પાકિસ્તાનનો ત્રાસવાદ સહન નહીં કરે ત્યારે આપણે પ્રિએમ્પટીવ સ્ટ્રાઇક કરી શકીશું.

આજે મારા વિચારોના એજન્ડામાં મારા સાથી તરીકે સોરેન કીયરકરગો છે. કીયરકરગો મહાન ડેનિશ ફિલસૂફ હતા. અસ્તિત્વવાદનો વિચાર તેમણે ફેલાવ્યો હતો.

કિયર કરગોએ એ જ વિચાર ફેલાવ્યો કે ‘ધ ઈન્ડીવીડ્યુઅલ ઈઝ યુનિક’. દરેક વ્યક્તિ તેની રીતે અનોખો છે. તે બેકાર હોય, ફાટેલા ખમીસવાળો હોય કે ધનિક હોય, એ અંદરખાનેથી જો ધનિક હોય તો જ આ જંતુ ભરેલા જગતમાં અનોખું જંતુ છે. કિયરકરગો કહેતા કે આપણો માનવજીવ અને આપણું જીવન એટલું અણમોલ છે કે તે જીવનને કોઈ સિસ્ટમ કે એબ્સ્ટ્રેક્ટ-લોજીક સાથે જોડીને જીવનને કોઈ ધૂંધળા વિચાર સાથે જોડી દેવું તે ખોટું છે. Nothing is more important than one's experience. તમે પડો-આખડો, કદાચ આર્થિક કે બીજા બાબતોમાં કોઈનો ટેકો લો, પણ આધ્યાત્મિક બાબતમાં તમે જ તમારા સ્વામી બની રહો. તમારી અનુભૂતિઓની ઉપર જ વિશ્વાસ રાખો. સામૂહિક મેડિટેશન એ નવી જાતનું મોબ-રૂલ છે. વિપસ્યના વળી સોફિસ્ટિકેટેડ જાતનું ઘેટાનું મંડળ છે. વિપસ્યના સહિત તમામ અગડંબગડં પ્રકારના સામૂહિક મેડિટેશનો મેં જોયાં છે. એમાં માત્ર એક ફરક જોયો કે ઊનવાળાં ઘેટાં બિચારા ઊન વગરના થઈને બહાર નીકળ્યાં છે. એમની મૌલિકતાની હજામત થઈ ગઈ છે.

કિયરકરગોએ રાજકારણમાં જ નહીં પણ આધ્યાત્મિક બાબતમાં કાઉંડ મેન્ટાલિટી(ટોળાવાદ)ની સામે સખત તાકીદ કરી હતી. માત્ર માફિયાઓની જ ટોળી હોય. આધ્યાત્મિકતા પ્રાપ્ત કરવા ટોળીમાં ન ભળાય. કિયરકરગોએ પોતાની ઓળખ પોતાની જાતે કરીને પોતાની જાત સાથે શાંતિ કરવાની ક્રિયાને સેલ્ફ-એક્યુઅલાઇઝેશન કહેલી.

આપણે આપણું સન્માન કરવાનું છે. આપણે જ આપણું સન્માન નહીં કરીએ તો બીજો તમારો અનાદર કરશે. આપણે આપણું વર્થ- મહત્વ સમજવું જોઈએ. આપણે આપણાં ધોરણો રચીને આપણને લાગુ કરવાં જોઈએ. એરિક ફ્રોમે વળી તમને ગળે ઉતરી જાય તેવો શબ્દપ્રયોગ કરેલો. Man's task in life is to give birth to himself- તમારે જ તમને જણાવવાના છે.